

FRANCESCO PETRARCA

A jó- és a balszerencse orvosságai

I. 12. FEJEZET

A bölcsesség

Öröm: Elértem a bölcsességet.

Értelem: Nagy dolog, ha igaz, s elválaszthatatlan az erénytől: ha erről bizonyosságot teszel, az is bizonyítva van. De mindkettőre igaz, hogy könnyebb a magunkénak gondolni, mint valóban szert tenni rá.

Öröm: Bölcs vagyok.

Értelem: Hidd el nekem, ha tényleg az lennél, sosem mondanád ezt. A bölcs ugyanis pontosan tudja, mennyi mindent nem tud, ezért nem dicsekszik, hanem szomorkodik.

Öröm: Bölcsnek tartom magam.

Értelem: Minden rendben volna, ha annyi bölcs lenne, ahány tudora van a bölcsességnek! Ez utóbbivá válni azonban nagyon is könnyű, míg amazzá igen-igen nehéz.

Öröm: Én bölcs vagyok.

Értelem: Ha tényleg bölcs szeretnél lenni, ne akard ezt gondolni magadról. Bölcsnek hinni magad az ostobasághoz vezető első lépcsőfok, s ehhez igen közel áll az is, ha kijelented magadról, hogy az vagy.

Öröm: Tanulással értem el a bölcsességet.

Értelem: Bár valóban így lehet elérni, azért gondold végig még egyszer, hogy tényleg elérted-e. Rövid idő ugyanis nem elég rá, sok-sok év szükséges hozzá, ahogyan a többi tudományhoz is, vagyis egy egész hosszú életet követel. A mondás szerint csak az elég hozzá, ha valaki egész nap fut, egészen addig, míg el nem jön az este. Ismeretes Platónnak az a mondása (s nem kevésbé ragyogó, mint a többi), mely, ahogyan Cicerónak, úgy nekem is tetszik: *Boldog az, aki legalább öregkorában odáig jutott, hogy bölcsességre és helyes nézetekre tehetett szert!*¹ Nem tudom, te vajon csak úgy beléjük botlottál-e utadon, vagy szárnyas lovon repültél előre az időben, s úgy jutottál hozzájuk, de nagyon hamar lettél bölcs!

Öröm: Égi segítséggel sikerült tökéletesednem a bölcsességben.

Értelem: Elismerem, a bölcsesség égi adomány. De bizonyosan nagy férfiú volt és az Ég barátja, aki azt mondta: „nem mintha már elértem volna vagy már célba értem volna”.²

Öröm: Buzgón vágyva rá értem el a bölcsességet.

¹ Platón, *Törvények*, 653a. Petrarca Cicerótól idézi, ld. Marcus Tullius Cicero, *A legfőbb jóról és rosszról*, V, 21, 58.

² A „nagy férfiú” Szent Pál. Az idézett hely a *Fil.* 3. 12. (A Bibliát itt és a továbbiakban a Szent István Társulat 1996-os kiadása alapján idézem.)

Értelem: Ahogy rossz pénz vagy más dolgok után, úgy jó a bölcsesség után vágyakozni. De vigyázz, hogy vajon képes vagy-e ily nagy dologra, hiszen az előbbi bölcs is azt mondja: „nem gondolom, hogy máris magamhoz ragadtam”.³ S igen nagy bölcs volt az a másik is, aki Istennek mondta magáról: „szemed már látta tetteimet”.⁴ Ez jellemzi a bölcslet, hogy látja s elismeri saját tökéletlenségét.

Öröm: Bölcsnek mondanak.

Értelem: Nem a saját szavaid, s nem is másokéi tesznek bölccsé, csakis maga a bölcsesség.

Öröm: Általában bölcsnek mondanak.

Értelem: Az emberek a szerint a szokásuk szerint mondják bölcsnek a bolondot, s bolondnak a bölcslet, melynek lényege, hogy a hamis dolgok az igazak, s az igazak hamisak. Az erénytől és az igazságtól semmi sem áll távolabb, mint a közvélekedés.

Öröm: Mindenki azt terjeszti, hogy bölcs vagyok.

Értelem: Ez talán hozzájárulhat a hírnevedhez, de a bölcsességedhez egyáltalán nem. Amint látom, te azon igyekszel, hogy címeket szerezz magadnak. Azokból pedig igen nagy a választék, mert nem elég, hogy azokat is bölcsnek teszik meg, akik nem azok, de még kiemelkedőnek, jelesnek, tiszteletre méltónak, sőt fenségesnek és fényességesnek is mondják őket. Szinte már szégyenkeznie kell annak, aki csak ezzel az egyszerű titulussal bír: „bölcs”, s álmélkodunk azon, milyen kevesen vannak, akiknek ez jár, ennyire elvesztette az értékét az előkelőbb címek között. Akik pedig írásaik révén halmozzák ez utóbbiakat, maguk is tudják, hogy csálnak, de akár hazugság árán is nagyozni akarnak. Ti pedig, akik elolvassátok azokat, s nem is csak igazinak, de több mint igazinak hiszitek a címeiket, általános hibát követtek el. Senki nincs, aki magát kérdezné meg magáról, mindenki másoknak hisz magával kapcsolatban. Szeretnéd megtudni, hogy bölcs vagy-e? Tekints vissza, s emlékezz, hányszor megbotlottál életed folyamán, hányszor eltévedtél, sérült lábbal hányszor estél el, hány olyan dolgot tettél, amit szégyellsz, ami bánt, amit megbántál – csak ezután nevezd magad bölcsnek, ha mered, de úgy hiszem, nem mered majd.

Öröm: Tudom, hogy bölcs vagyok.

Értelem: Talán arra gondolsz, hogy művelt vagy. Vannak ugyanis művelt emberek, jóllehet igen kevesen, bölcs azonban szinte egy sincsen. Más dolog bölcsen beszélni, mint bölcsen élni; s más, ha bölcsnek mondanak, mint ha valóban az vagy. Voltak, akik azt mondták, nincsenek is bölcs emberek. Én magam nem vitatkozom arról, hogy ez igaz, vagy hamis, az viszont biztos, hogy ez egy szélsőséges kijelentés, mely nem sok reménnyel kecsegtet, s nem segíti az előbbre jutást a bölcsességben. A héberek bölcsnek tartják az ő Salamonjukat (hogy mennyire lehetett bölcs a valóságban, arra feleségeinek és ágyasainak száma⁵ a bizonyíték, de még ennél is inkább az, hogy idegen isteneket tisztelt⁶), a rómaiak pedig annak tartják

³ Ld. *Fil.* 3. 13. Pál ezen a helyen Krisztus követéséről, „eléréséről”, „magához ragadásáról” beszél.

⁴ *Zsolt.* 139. 16. Az eredeti latin szöveghely némileg eltérő: „engem, a tökéletlent, már láttak szemeid” (*imperfectum meum viderunt oculi tui*). Ezért utal Petrarca a „tökéletlenségre”.

⁵ *Vö. Én.* 6. 8. („Királyné van hatvan, ágyasasszony nyolcvan”) és *Kir.* 11. 3. („Hétszáz fejedelmi asszonya volt és háromszáz ágyasa”).

⁶ *Vö. Kir.* 11. 4–8.

Laeliust és Catót.⁷ Görögországban, az állam fénykorában, hét bölcs is élt, őket azonban az utánuk következők már nem tartották méltónak erre a címre.⁸ Némelyek szerint mentségükre az szolgál, hogy a bölcsnek ezen titulusa nem volt megérdemelt, hiszen csak az emberek tévedése folytán ragadt rájuk, s így bitorolták. Csak egy volt köztük, aki saját bevallása és önön megítélése szerint bölcs volt, ez pedig mind közül a legostobább, Epikurosz, aki ezt a címet Metrodórosszal is meg kívánta osztani, s barátja megtisztelő ajándékát ez nem utasította vissza, és teljes lelki nyugalommal tűrte, hogy őt is bölcsnek nevezzék, tudva, hogy valaki más tévedése következtében tett szert erre az alig-dicsőségre.⁹ Másikukat, Szókratészt, maga Apolló nyilvánította bölcsnek, talán azért, hogy utána éppen őt, aki a legközelebb volt ahhoz, hogy valóban bölcs legyen, ez a hazug isten hazug állításaival gőgössé, s őrültté tegye.¹⁰ Ennyit szerettem volna elmondani az antik bölcssekről. Igen boldog ez a ti korotok, amikor nem csak egy, kettő vagy hét bölcs él, hanem egy-egy városban annyi van, mint birkák a nyájban! De nem csoda, hogy ilyen sokan vannak, ha ennyire könnyű bölccsé válni. Elmegy egy ostoba ifjú a templomba, a tanítói dicsérrni, ünnepelni kezdik, akár, mert szeretik, akár, mert tévednek: az ifjú erre dagad a büszkeségtől, az emberek ámulnak, a rokonai és a barátai éljenzik, ő elfoglalja az őt illető helyét a katedrán, s már fentről néz le mindenkire, és zavaros, se füle, se farka beszédbe fog. Akkor, mintha Isten szólt volna belőle, az idősebbek felváltva magasztalják, az egekbe emelik, és közben konganak a harangok, szólnak a trombiták, repülnek a gyűrűk, az emberek összecsókolják, s kerek, fekete kalpagot nyomnak a fejébe. S ha mindez lezajlott, bölcsként jön le a szószékről, aki ostobán ment fel rá. Csuda egy átváltozás, ha Ovidius tudott volna erről!¹¹ Ma így lesz bölcs valakiből, igazi bölcs azonban máshogyan válik az emberről.

Öröm: Bölcs vagyok.

Értelem: Vannak, akik túl sokat hisznek magukról és elbizakodottságukban olyasmibe fognak, ami meghaladja az erejüket. Aztán persze félúton kénytelenek feladni, s csak a vesztély vagy a szegény révén, melybe önhibájukból keveredtek, jönnek rá, mennyire ítéltek meg jól saját képességeiket. Hidd el, sokkal jobb, ha nem alkotsz hamis ítéleteket, elfelejted a gőgöt, felméred saját ostobaságodat, és saját magad kívánod, hogy ne kerülj olyan helyzetbe, amikor tanúbizonyosságot kellene tenned a bölcsességedről, mert az a legkevésbé sem válna dicsőségedre. Ez helyesebb s biztosabb útja a bölcsesség keresésének.

Öröm: Azt hiszem, eljutottam a bölcsességhez.

Értelem: Ha rám hallgatsz, inkább a felfelé törekvés és erőd megfeszítése révén próbálsz eljutni hozzá, nem pedig eme hiedelmed által. Semmi nem érhet magasabbra, mint az igyekvő szerénység.

⁷ Vö. Cicero, *A barátságáról*, II. 6–7.: „Amit mondasz, Laelius, igaz; [...] de meg kell fontolnod, hogy mindenki egyedül rád figyel, téged bölcsnek neveznek és annak is tartanak. Ugyanebben részesült nem olyan régen Marcus Cato...”

⁸ Az i. e. 7–6. században élt gondolkodók közül került ki a hét görög bölcs, szerzőnként eltérő azonban a csoport összetétele. Leggyakrabban a következő hét nevet sorolják fel: milétoszi Thalész, mütilénei Pittakosz, prienei Biasz, athéni Szolón, lindoszi Kleobulosz, spártai Khilón, korintoszi Periandrosz.

⁹ A történetre Cicero is utal (vö. Cicero, *A legfőbb jóról és rosszról*, II, 3).

¹⁰ A delphoi jóskok azért nyilvánították Szókratészt a legbölcsőbbnek, mert kijelentette, hogy a görögök közül egyedül ő tudja, hogy nem tud semmit. (Vö. Cicero, *A barátságáról*, II, 7.)

¹¹ Utalás Ovidius *Átváltozások* című művére.

I. 22. FEJEZET

A kellemes illatszerek

Öröm: Tetszenek a kellemes illatok.

Értelem: Ugyanaz érvényes rájuk, ami az ételekre és a ruhákra, melyekről már hallottad, mit gondolok.¹²

Öröm: Gyűjtöm az illatszereket.

Értelem: Bizonyos illatok az étvágyat, mások a kéjvágyat csigázzák fel; ha valaki vágyik, főleg ha nagyon vágyik rájuk, az nem képes az önmegtartóztatásra. Más illatokat önmaguk miatt élvez az ember; ezeket gyűjteni bizonyára nem alantas, de felesleges dolog, és a női kencék, vagy az ételek illata kellemetlenebb, mint a virágoké, vagy a gyümölcsöké. Ugyanez a helyzet azokkal a dolgokkal is, melyek a fület vagy a szemet gyönyörködtetik. Ha tanulmányoztad valaha az etikáról szóló könyveket,¹³ tudod, s nem is megtanítani szeretném neked, csupán az emlékezetedbe idézni, mint számodra már ismert tény, hogy az effajta élvezetek vagy visszataszítók, vagy alantasak.

Öröm: Gondot fordítok az illatokra.

Értelem: A jó hírére, remélem, amiről azt mondják, jó szaga van. A rossz hírnek ugyanis sokkal erősebb a bűze, és messzebbre érezni, mint ha fűszereket morzsolnak, vagy ként égetnek. Ezekről a szagokról nem is az orr, hanem az ész ítél.

Öröm: Tetszenek a jó illatok.

Értelem: Ha az érzékeidet akarod kielégíteni, élvezetekhez akarsz jutni, akkor ez – ahogyan már mondtam – visszataszító vagy felesleges; ha az egészséged érdekében teszed, megbocsátható, amennyiben nem feledkezel meg a szélsőségeket megszelídítő mértéktartásról. Egy jó illat serkentőleg hat ugyanis a bágyadt lélekre, ha itt is, ahogy mindig, a komikus tanácsát követjük: *Semmit se túlságosan*.¹⁴ Különben ebben is, mint sok dologban, megfigyelhető a természet végtelen változékonysága: nem csak az egyik ember különbözik a másiktól, de a népek is egymástól. Ha igaz, amit sok nagy író sem vont kétségbe, a Gangesz forrásánál él egy nép, mely nem étellel, hanem kizárólag egyfajta erdei alma illatával táplálkozik; ha messzire vándorolnak, akkor sem visznek magukkal mást ezen az életadó, tápláló gyümölcsön kívül. Soha nem éreznek rossz szagokat, s mivel egy tiszta illat táplálja, egy kellemetlen szag képes megölni őket. Furcsa a helyzetük: az illatok jelentik számukra az életet, de a halált is.¹⁵ Az enyhe éghajlat alatt elpuhult keleti népek, amennyire igénytelenek az étkezésben, annyira gyakran használják és kedvelik az illatokat, és ez a szokás titeket is teljesen megfertőzött. Az asszírek, az arabok és a sabeusok, akiket meghódítottatok a fegyvereitekkel, az illataikkal ti-

¹² A 18., 19., 20. dialógusban esik szó az étkezésről, a lakomákról és az öltözködésről.

¹³ Petrarca valószínűleg Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájára* utal.

¹⁴ A szállóigévé vált mondás latinul: „Ne quid nimis.” Eredetileg Terentius *Az androszi lány* című komédiájában olvasható (I, 61).

¹⁵ Ez az egzotikus példa Pliniustól való, akinél szerepel ennek a furcsa népnek a neve is: *astomusok* (ld. *Természetrész*, VII, 2, 25). Petrarca valamiért kifejejtette leírásából, hogy ezeknek az embereknek nincsen szájuk, ezért táplálkoznak az almaillattal (illetve Plinius szerint egyszerű levegővel és más illatokkal).

teket hódítottak meg,¹⁶ s noha őseitek következetes, kikezdhethetlen mértékletessége egykor ellenállt nekik, később, a város alapítása után 565 évvel szigorú rendelettel kellett megtiltania a cenzoroknak, hogy idegen országokból való olajokat hozzanak be az országba.¹⁷ Nem sokkal később azonban a bűnös életű újabb generációk eltörölték őseik törvényeit, és magán a szenátuson belül is, mely egykor az előbbi rendeletet hozta, győztesként úrrá lett az erkölcsstelenség.

Öröm: Szívesen használok jó illatú olajokat.

Értelem: Az idegen országokból származó illatok, és az összes praktika, amitől az ember jobb illatú akar lenni, csak annak a bizonyítéka, hogy valójában bűdös, továbbá jellembeli fogyatékoságok jele; ebből a két okból kifolyólag tehát sem férfihoz, sem tisztességes nőhöz nem méltó, hogy gondot fordítson erre a dologra, ami a jóérzésű embereket általában sérti. Emlékezz arra az ifjúra, aki olajjal illatosítva be magát ment Vespasianushoz, hogy köszönetet mondjon neki, amiért valamilyen hivatali rangra emelte. A császár, amikor megérezte az átható illatot, dühbe gurult, és összevont szemöldökkel, éles hangon megjegyezte: *Lett volna inkább fokhagymaszagod!* Így szólt, s érvénytelenítve a már aláírt kinevezést, visszavonta a rangot az ifjútól, bármily jó illata volt is.¹⁸ Szóval az ilyen illatok mindig szégyenletesek, de néha még ártanak is az embernek, ha egy szigorú férfi ítél felőle. Ahhoz mit szólsz, hogy voltak, akik emiatt veszítették életüket? Biztosan tudod, hogy Plautius, aki szenátor volt, de a triumvirek proskribálták, a halálbüntetéstől félve Salernumba menekült, ahol egy barlangban rejtőzött, és az illatos olaj árulta el, ami így nem csak a halálát okozta, de még gyilkosai számára is mentségül szolgált kegyetlenségükre. És ki mondaná, hogy nem érdemelte meg a halált egy ilyen ember, aki még a köztársaság válsága idején is, amikor élete veszélyben forgott, csak azzal törődött, hogy jó illatú legyen?¹⁹

Öröm: Mesterséges illatokhoz vagyok szokva.

Értelem: Ha rám hallgatsz, leszoksz róluk, mert a mesterségesekhez még az egyszerűeknél is rosszabb hozzászokni. Minden rossz még rosszabb, ha művi, a szép és jó dolgokat felékesíti a művészet, a csúnya, alantas dolgoknak azonban csak a rútságát tetézi. Azt is vedd figyelembe, ami sokkal gyalázatosabb ma, mint volt egykor: bár Róma, ahogy már mondtam, és Lakedaimón²⁰, amit pedig a görög Rómának neveznék, vasfegyelemmel, szigorú rendeletekkel ellen tudott állni ennek az Ázsiából jövő pusztító kórnak, akár egy felfegyverzett katonákból álló légiónak, végül mégis kijátszotta a védelmet a lágy olajok, a bűnös holmik serege, meghódította Európát, leigázta a legbátrabb népeket. Minden egyes esetet hosszú lenne felsorolni, ezért vond le a többiekre is érvényes következtetést annak az egynek példájából, a legyőzhetetlen, barbár Hannibáléból, aki az egyik legádázabb, legkeményebb, legnagyobb harcos volt, mégis úgy elpuhult, hogy a harcok közepette is kenegette magát, de nem csak ő, hanem katonái, ezek a kegyetlen gyilkosok is.²¹ Ragadósak ugyanis a olajok, de még ragadó-

¹⁶ A keleti illatszereket említi Catullus (68, 144), Tibullus (I, 3) és Propertius (II, 19) is, Plinius pedig azt írja le, hogyan jutottak görög közvetítéssel Perzsiából Rómába (Plinius, *Természettudományok*, XIII, 3).

¹⁷ Erről a tilalomról is Plinius tudósít. (Ld. *Uo.*, XIII, 5.)

¹⁸ Ezt a történetet Petrarca Suetoniusnál olvasta, a császárelletrajzokban (ld. *VIII, Vespasianus*, 8, 3).

¹⁹ A 17. jegyzetben idézett Plinius-hely további részletének átvétele.

²⁰ Értsd: Spárta.

²¹ Petrarca forrása itt valószínűleg az 1–2. században élt történetírónak, Florusnak Livius nagy történelmi munkája alapján készített kivonata (I, 22, 12).

sabbak a bűnök. Így az elpuhult hadvezér és serege, mely kezdetben oly bámulatraméltó sikereket ért el, olyan véget ért, amire méltó volt. Te pedig ebből kifolyólag hálát adhatsz mind Africanus²² erényeiért, mind Hannibál olajaiért, hiszen az előbbi győzelme azon múlt, hogy az ő serege nem kente magát, az utóbbié viszont igen. Azóta viszont, az évszázadok során, olyannyira elfogadottá vált ez a szokás, hogy nagy munka végigolvasni mindazt, amit erről írtak a két nép írói, s az ember csak ámul. Mit mondhatnék még? Olajjal kenték be még az Ő lábát is, aki a legnagyobb, s még Ő is, aki minden emberi gyengeségnek, a gyönyörök minden csábításának ellen tudott állni, Ő is elviselte ezt, de nem az olajnak örült, hanem a lábát bekenő lány jósága és könnyei hatották meg.²³ Ez a szokás azonban lassan-lassan kiveszik, és ez a ti korotok, mely a legtöbb dologban nem mérhető össze őseitek dicső korszakával, egy dolog miatt mégis jobbnak tűnik, mint amaz, tudniillik azért, mert nem használnak annyian olajokat, és annál, aki használ, ez nem a kor divatjának, hanem saját jellembeli gyengeségének számlájára írható.

Öröm: Csábítanak és tetszenek a jó illatok.

Értelem: Nem is lehetséges, hogy azok a dolgok, melyek természettől fogva tetszetősek, ne csábítsanak, és ha a közelünkben vannak, ne tetszenek. A zsidó bölcs azt mondja: „*az olaj és tömjénfüst öröm a szívnek*”,²⁴ jóllehet számomra az, hogy az ember bekeni magát, inkább undorítónak tűnik, mint kellemesnek. Mindenesetre én úgy ítélem meg, hogy azon illatoknak, melyek nincsenek a birtokunkban, ellen kell állni, ügyet sem vetve rájuk, vagy teljesen elfelejteni őket, a birtokunkban lévőket pedig mértékkel kell használni, és egyáltalán semennyi időt nem kell rájuk fordítani. De hogy ne tartsalak fel tovább téged (aki magadban már elismered, hogy a legalantasabb, leghitványabb dolgok hatása alatt állsz), s ezt a fejezetet se nyújtsam tovább: utasítsatok el a tisztos emberhez méltatlan illatokat, ahogy minden mást is, ami elnőiesíti a férfiakat. Egyszóval egyetértek Ágostonnal, aki azt mondja: *Az illatok csábításaival nem sokat törődöm: ha hiányoznak, nem keresem, ha jelen vannak, nem hártom el őket, s arra is kész vagyok, hogy mindig meglegyek nélkülik.*²⁵ Ügyelj tehát, hogy ne bűzölögj jó illatoktól, vagy utálatos cicomától ne légy magad is utálatos.

²² Az i. e. 235–183 között élt római hadvezérről, Publius Cornelius Scipio Africanusról, a II. pun háború kiemelkedő alakjáról van szó, aki Petrarca töredékesen fennmaradt eposzának, az *Africának* a főhőse.

²³ A Lukácsnál olvasható példázatban szereplő bűnös nő könnyeivel áztatja, majd csókokkal borítja és illatos olajokkal keni be Jézus lábát, aki látva hitét megbocsátja bűneit. (Ld. *Luk. 7, 37–38.*)

²⁴ *Péld. 27, 9.*

²⁵ Szent Ágoston, *Vallomások*, X, 32.